

کتابهای منتشر شده فارسی در زمینه علوم پزشکی در طی برنامه پنجساله اول^۱

زهرا شیزری^۲

چکیده: این پژوهش به روش پیمایشی توصیفی، به بررسی وضعیت کتابهای منتشر شده فارسی در زمینه علوم پزشکی در طی برنامه پنجساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲) در ایران می‌پردازد. جامعه مورد مطالعه، کلیه کتابهای منتشر شده پزشکی در طی دوره زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ است، که اطلاعات کتابشناختی آنها، در کتابنامه‌های منتشر شده در این دوره پنجساله منظور گردیده است.

مقدمه

با اینکه هر لحظه شاهد ارتباطات گسترده ماهواره‌ای هستیم، کتاب همچنان به عنوان وسیله‌ای برای اشاعه اطلاعات از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. عواملی چون عدم نیاز به بودجه کلان در قیاس با سایر وسایل ارتباطی، دسترس‌پذیری، آزادی انتخاب و کنترل در مصرف، امکان تفکر، و بررسی در مدت زمانی نامحدود سبب گردیده که کتاب، همچنان به عنوان یک مدرک ارتباطی، در عالی‌ترین شکل ممکن مطرح باشد.

امروزه بارزترین شاخص توسعه یافتگی یک کشور را توان و ظرفیت علمی و فنی آن کشور می‌دانند. وجود کشورهای عقب مانده با نیروی انسانی و منابع و ذخایر مادی فراوان از یک سو و کشورهای پیشرفته فاقد چنین منابع و ذخایر از سوی دیگر مؤید این ادعاست. افزایش ظرفیت و کارایی علمی و فنی و استفاده بهینه از آن مستلزم شناخت دقیق مؤلفه‌های آن است. این مؤلفه‌ها

۱. برگرفته از زهرا شیزری، بررسی وضعیت کتابهای منتشر شده فارسی در زمینه علوم پزشکی در طی برنامه پنجساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲) در ایران. به راهنمایی دکتر عباس حُزّی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۳۷۳.
۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی

مجموعه‌ای از نیروی انسانی، منابع مالی، منابع اطلاعاتی، تجهیزات و فضای کالبدی است، که تحت مدیریتی منسجم و سازمان یافته در حوزه علوم و تکنولوژی به کار گرفته می‌شوند. شناخت مؤلفه‌های توان علمی و فنی (بالقوه و بالفعل) خود مستلزم جمع‌آوری، پردازش و تجزیه و تحلیل مجموعه اطلاعات علمی و فنی است^(۱).

اطلاعات نوعی سرمایه ملی محسوب می‌شود و فعالیت‌های مربوط به گردآوری، پژوهش، ذخیره و بازیابی و اشاعه آن پشتوانه هر گونه برنامه‌ریزی و شرط رشد و توسعه اقتصادی و اجتماعی است و لازمه به ثمر رسیدن هر نوع فعالیت، اعم از تحقیقاتی و برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری و نظایر آن، مستلزم دسترسی به اطلاعات دقیق و روزآمد در زمینه‌های مورد نظر است. با مروری بر برنامه پنجمساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (بخش فرهنگ و اطلاع‌رسانی) ۷۲-۱۳۶۸ به این نتیجه می‌توان رسید که تصویر روشنی از صنعت نشر در کشور موجود نیست و به عبارت دیگر اطلاعات ضروری و اساسی که بتواند در مراحل تعیین هدفها و تدوین برنامه‌ها مفید باشد، در این بخش وجود ندارد.

بر اساس آمار یونسکو "در سال ۱۹۹۱ در اروپا به ازای هر یک میلیون نفر ۸۰۲ کتاب و در آسیا به ازای هر یک میلیون نفر فقط ۷۰ کتاب تولید شده است"^(۲). این بدان معناست که صنعت نشر در کشورهای آسیایی توسعه نیافته است.

در این منطقه تولید کتاب، همگام با ارتقاء سطح سواد رشد نیافته است و به همین علت شکافی عظیم میان عرضه و تقاضای این وسیله مهم آموزشی پدید آمده است. این مهم علاوه بر اینکه به دلایل اقتصادی و نبود مؤلفان و مترجمان فعال و نبود فرهنگ عادت مطالعه بستگی دارد، می‌تواند به دلیل عدم دسترسی به آمارهای صحیح، جهت شناخت کاستیها و برنامه‌ریزی مناسب باشد^(۳).

در کشورهای پیشرفته اطلاعات دقیقی از کتابهای منتشر شده، در زمینه‌های موضوعی گوناگون به صورت پایگاههای اطلاعاتی در اختیار متقاضیان قرار می‌گیرد، متأسفانه در کشور ما هنوز آماري در این زمینه به صورت متمرکز موجود نیست. مشخص نبودن زمینه‌های موضوعی، نبود آمار دقیق از کتب منتشره به زبان فارسی، همواره مورد سؤال پژوهشگران، متخصصان و دانش‌پژوهان رشته‌های مختلف بوده است.

هم‌اکنون روند تولید و مصرف کتب علمی در زمینه‌های آموزشی و تحقیقاتی نواقص فراوانی دارد. اتلاف وقت دانشجو و محقق جهت دستیابی به آثار تولید شده ترجمه‌ای از سوی ناشران مختلف و فعالیت در زمینه ای خاص و نادیده گرفتن زمینه‌های موضوعی دیگر، از جمله

مشکلاتی است که امروز بر سر راه صنعت نشر کشورمان موجود است. با توجه به کمبود نیروی متخصص و محدود بودن امکانات تحقیق و مشکلات عظیم اقتصادی و اجتماعی در صنعت نشر و برای جلوگیری از تکرار عناوین منتشر شده و صرف حداقل هزینه و وقت، آگاهی از فعالیتهای انجام شده در زمینه‌های موضوعی گوناگون، سبب بهره‌وری بیشتر و استفاده بهینه از امکانات موجود می‌گردد. از طرفی تعیین سیاستها و خط‌مشی‌ها و استفاده از منابع و امکانات محدود برای نیل به هدفهای مورد نظر، مستلزم شناخت کافی و همه‌جانبه کلیه مشکلات و امکانات موجود است. لذا در این پژوهش سعی شده است وضعیت انتشار کتاب در زمینه علوم پزشکی در طی پنج سال گذشته مشخص شود.

هدف پژوهش

هدف اصلی

بررسی وضعیت کتابهای منتشر شده فارسی در زمینه علوم پزشکی در طی برنامه پنجساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۷۲ - ۱۳۶۸) در ایران.

اهداف فرعی

- مشخص نمودن تعداد عناوین تولید شده در زمینه پزشکی در طی دوره زمانی (۷۲ - ۱۳۶۸) به تفکیک عناوین تألیفی، ترجمه‌ای، چاپ اول، چاپ مجدد، زمینه‌های موضوعی و ناشران دانشگاهی و غیر دانشگاهی، محل نشر.
- مشخص نمودن میزان فعالیت ناشران دانشگاهی.
- مقایسه اهداف تعیین شده در برنامه پنجساله اول، در زمینه صنعت نشر، با نتایج به دست آمده.
- مقایسه تعداد عناوین تولید شده در زمینه علوم پزشکی با کتابهای تولید شده در زمینه‌های موضوعی در رشته‌های دیگر در طی دوره زمانی فوق.
- تعیین وضعیت بهاء و تیراژ کتب منتشر شده پزشکی در سالهای ۷۲ - ۱۳۶۸.

تعریف واژه‌ها

کتاب علوم پزشکی. بر اساس بررسی انجمن ناشران امریکایی، کتابهای علوم پزشکی، یکی از شاخه‌های کتب تخصصی شناخته شده و به کتابهایی اطلاق می‌شوند که اغلب برای پزشکان،

دانشجویان، پرستاران، دندانپزشکان، مدیران بیمارستانها، داروسازان و دست‌اندرکاران مسائل بهداشتی تولید می‌شوند^(۳).

علوم پایه و علوم بالینی. علوم پزشکی به دو حوزه علوم پایه و علوم بالینی، تقسیم می‌شود. علوم پایه، اساس علوم بالینی بوده و مشتمل بر مطالعه در عناصر و کارکرد بدن است، مانند آناتومی و فیزیولوژی بیوشیمی. علوم بالینی، کاربردش مستقیماً در ارتباط با بیمار است و دانشی را شامل می‌گردد که به مراقبت و پرستاری، تشخیص و درمان پاتولوژی و فیزیولوژی بیماران اختصاص می‌یابد.

علوم پایه. کتابهایی در زمینه‌های بیوشیمی، بیوفیزیک، فارماکولوژی، ایمنولوژی، آسیب‌شناسی، انگل‌شناسی و قارچ‌شناسی پزشکی، میکروب‌شناسی، آناتومی (بافت‌شناسی، تشریح، جنین‌شناسی)، فیزیولوژی، پزشکی قانونی و اخلاق پزشکی در شمار کتابهای علوم پایه محسوب شده‌اند.

علوم بالینی. کتابهایی در زمینه‌های زنان و زایمان، داخلی، اطفال، عفونی، جراحی، گوش و حلق و بینی و چشم، روانی، پوست، قلب، رادیولوژی، فیزیوتراپی، اعصاب، پرستاری و مراقبت، تشخیص و درمان، پیشگیری و روشهای آزمایشگاهی بالینی، آسیب‌شناسی و فارماکولوژی بالینی رشته‌های پزشکی، دندانپزشکی و داروسازی در زمره کتابهای علوم بالینی محسوب شده‌اند.

کتابهای عمومی. کتابهایی در این گروه جای گرفته‌اند، که در تقسیم‌بندی موضوعی کتابنامه که از تقسیم‌بندی دهیوی تبعیت می‌کند، به عنوان کتابهای پزشکی به زبان ساده معرفی شده‌اند و مشتمل بر موضوعات سرگذشت‌نامه‌ها، معلومات عمومی پزشکی، گیاهخواری، خامخواری، آمادگی جسمانی، یوگا، پزشکی سنتی، گیاه‌درمانی و کمکهای اولیه در سطح مبتدی، دانستیهای عمومی و ساده پزشکی، بهداشت خانواده، بهداشت همگانی و تاریخ طب هستند.

کتابهای منتشر شده. به کتبی اطلاق می‌گردد که در شمار نشریات غیرادواری بوده و توسط ناشران خصوصی یا دولتی منتشر شده باشد و می‌تواند مشتمل بر کتب آموزشی، چاپ مجدد از قسمتی از یک کتاب یا یک نشریه که تحت عنوان خاص، مشتمل بر صفحه شمار و دارای اطلاعات کتابشناختی مستقل باشد.

- کتبی که بخشی از فروستها باشند و در ضمن اطلاعات کتابشناختی مستقل داشته باشند.

- ویرایش اول یک اثر

- ویرایش بعدی یک اثر، با تجدید نظر و بدون تجدید نظر

- چاپ مجدد یک اثر، چنانچه توسط ناشری غیر از ناشر اولیه منتشر شده باشد.

- هر گاه اثری در چند جلد و با عناوینی متفاوت منتشر شده باشد، هر جلد یک عنوان محسوب می‌شود.

- چاپ مجدد یک اثر توسط ناشر اصلی در شمار عناوین منتشره در یک سال محسوب نخواهد شد، ولی در تعداد نسخ و حجم عناوین منتشر شده محسوب می‌شود.

- هر گاه دو یا چند کار مستقل با یک پوشش و تحت یک جلد منتشر شده باشد، یک عنوان محسوب می‌شود.

- هر گاه یک اثر در سالهای مختلف و تحت یک عنوان پدید آمده باشد، هر جلد یک عنوان محسوب می‌شود^(۴).

تألیف اثری که توسط شخصی حقیقی حول موضوعی خاص تنظیم و نگارش یافته است. ترجمه اثری که از یک زبان خارجی به فارسی برگردانده شده باشد^(۲). ترجمه و گردآوری، ترجمه و اقتباس، ترجمه و شرح، در این پژوهش در شمار کتابهای ترجمه‌ای محسوب شده‌اند. ناشران غیردانشگاهی. ناشرانی که به هیچ دانشگاهی وابسته نیستند، اعم از دولتی یا خصوصی.

محدودیت‌های پژوهش

نبودن لیست کاملی از ناشران دانشگاهی از اولین محدودیت‌های این پژوهش بوده است. زیرا این پژوهشگر قصد داشته با اطلاعات کامل از فعالیت ناشران که توسط خودشان تهیه گردیده اقدام به پژوهش نماید. اطلاعات موجود در کتابشناسی ملی، مشتمل بر کتابهایی بود که به کتابخانه ملی ارسال شده اما اطلاعاتشان به روز نبود.

یکی از اهداف این پژوهش مقایسه کتابهای تولید شده با اهداف تعیین شده در برنامه پنجساله اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در زمینه صنعت نشر بود، و متأسفانه در این برنامه اهداف تعیین شده بسیار کلی مطرح گردیده و در تعیین سیاستها و خط مشیهای بخش فرهنگ، تنها به ذکر کلیاتی اکتفا شده و مشخص نیست که هر یک از بندهای برشمرده، تحت عنوان فوق، تا چه حد نیل به هدفهای کمی و کیفی را تسهیل می‌کند و سیاستهای مندرج در مورد اینکه چگونه می‌توان به هدفها رسید، مسکوت مانده است. لذا دستیابی به این هدف در این پژوهش میسر نگردید.

روش پژوهش و گردآوری اطلاعات

این پژوهش به روش پیمایشی توصیفی صورت گرفته است و جامعه پژوهش، کتابهای منتشر شده چاپ اول، چاپ مجدد، تألیفی و ترجمه‌ای در زمینه علوم پزشکی در طی برنامه

پنجسالهٔ اول توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۳۷۲ - ۱۳۶۸) در ایران بوده که بالغ بر ۱۹۳۹ عنوان کتاب است.

اطلاعات کتابشناسی کلیه کتابهایی که در کتابنامه‌های منتشر شده در سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ در زمینه علوم پزشکی موجود است، به جهت کاملتر بودن و ایجاد یکدستی مبنای پژوهش قرار گرفت و نظر به اینکه تنظیم کتابنامه موضوعی بوده و از سیستم دهمی استفاده شده است، رده‌های ۶۱۰ تا ۶۱۸ که به علوم پزشکی ارتباط دارد، تعیین گردید و کلیه اطلاعات فیش برداری شد. این اطلاعات با اطلاعات کتابشناختی کتابشناسیهای ملی موجود و اطلاعات به دست آمده از برخی ناشران دانشگاهی و غیر دانشگاهی مطابقت داده شد و در نهایت به دلیل کاملتر بودن اطلاعات موجود در کتابنامه (بنا به ادعای ناشرانی که امکان تماس با آنها میسر گردید، حاوی کلیه کتابهای منتشر شده است)، اکتفا گردید. اطلاعات استخراج شده از فیشها، به جداولی که بر اساس متغیرهای مورد نظر تنظیم شده بود انتقال داده شد و سپس با استفاده از روشهای آماری، نتایج به صورت جداول دو بعدی و سه بعدی ارائه گردید.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

با توجه به جدول ۱ ملاحظه می‌گردد که در طی برنامهٔ پنجسالهٔ اول توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تعداد ۱۹۳۹ کتاب^۱ در زمینهٔ پزشکی منتشر شده است. از این تعداد نیمی در زمینهٔ موضوعی علوم بالینی و بقیه در زمینه‌های موضوعی علوم پایه و عمومی بوده است. انتشار کتابهای پزشکی در سال ۱۳۷۰ نسبت به سالهای ۱۳۶۸ و ۱۳۶۹ دارای افزایش است و سپس در سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۲ تغییر قابل ملاحظه‌ای نداشته است.

جدول ۱. توزیع فراوانی کلیه کتابهای منتشر شده در زمینه پزشکی برحسب زمینه موضوعی و سال انتشار (۷۲ - ۱۳۶۸).

زمینه موضوعی	سال انتشار		۱۳۶۸		۱۳۶۹		۱۳۷۰		۱۳۷۱		۱۳۷۲		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
پایه	۷۷	۴۱/۰۴	۸۰	۲۳/۸۸	۸۹	۴۱/۷۶	۹۷	۲۳/۲۱	۷۲	۱۷/۵۲	۴۱۵	۲۱/۴۰	
بالینی	۱۹۷	۵۳/۸۲	۱۲۶	۳۳/۵۸	۲۰۵	۵۰/۱۲	۲۱۵	۵۱/۲۳	۱۹۳	۴۶/۹۶	۹۵۶	۴۹/۳۰	
عمومی	۹۲	۲۵/۱۲	۱۰۹	۳۲/۵۲	۱۱۵	۲۸/۱۲	۱۰۶	۲۵/۳۶	۱۲۶	۳۵/۵۲	۵۶۸	۲۹/۳۰	
جمع	۳۶۶	۱۰۰	۳۳۵	۱۰۰	۴۰۹	۱۰۰	۴۱۸	۱۰۰	۴۱۱	۱۰۰	۱۹۳۹	۱۰۰	
درصد		۱۸/۸۸		۱۷/۲۸		۲۱/۰۹		۲۱/۵۶		۲۱/۱۹		۱۰۰	

۱. افستا در نظر گرفته نشده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی کتابهای منتشر شده پزشکی برحسب سال انتشار و تألیفی و ترجمه‌ای بودن

تألیف/ترجمه		تألیف		ترجمه		جمع	
سال انتشار		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳۶۸		۱۵۸	۲۰/۱۲	۲۰۸	۱۸/۰۳	۳۶۶	۱۸/۸۸
۱۳۶۹		۱۴۸	۱۸/۸۶	۱۸۷	۱۶/۲۰	۳۳۵	۱۷/۲۸
۱۳۷۰		۱۷۳	۲۲/۰۴	۲۳۶	۲۰/۴۵	۴۰۹	۲۱/۰۹
۱۳۷۱		۱۵۸	۲۰/۱۳	۲۶۰	۲۲/۵۳	۴۱۸	۲۱/۵۶
۱۳۷۲		۱۴۸	۱۸/۸۵	۲۶۳	۲۲/۷۹	۴۱۱	۲۱/۱۹
جمع		۷۸۵	۱۰۰	۱۱۵۴	۱۰۰	۱۹۳۹	۱۰۰
درصد		۴۰/۴۸		۵۹/۵۲		۱۰۰	

با توجه به جدول ۲ ملاحظه می‌شود که کتابهای منتشر شده ترجمه‌ای تقریباً ۱/۵ برابر کتابهای تألیفی بالینی است. تعداد کتب تألیفی در طی دوره زمانی (۷۲-۱۳۶۸) از سال ۱۳۷۰ به بعد سیر نزولی داشته به طوری که از حدود ۲۲ درصد در سال ۷۰ به حدود ۱۹ درصد در سال ۷۲ کاهش یافته است. کتابهای ترجمه‌ای برعکس از سال ۷۰ روند صعودی داشته و در سال ۷۲ تقریباً ۲ درصد نسبت به سال ۷۰ افزایش یافته است. بیشترین تعداد کتابهای تألیفی در سال ۷۰ منتشر شده و بالاترین تعداد کتابهای ترجمه‌ای به سال ۷۲ تعلق دارد.

جدول ۳ حاکی است که از کل کتابهای منتشر شده در زمینه پزشکی در طی دوره مورد بررسی (۷۲-۱۳۶۸)، کتابهای چاپ اول تقریباً دو برابر کتابهایی هستند که به چاپ مجدد

جدول ۳. توزیع فراوانی کتابهای منتشر شده پزشکی برحسب دفعه چاپ و سال انتشار

سال انتشار		۱۳۶۸		۱۳۶۹		۱۳۷۰		۱۳۷۱		۱۳۷۲		جمع	
دفعه چاپ		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
اول		۲۰۵	۵۶/۰۱	۲۱۲	۶۳/۲۸	۲۵۷	۶۲/۸۲	۳۱۴	۷۵/۱۲	۳۰۲	۷۳/۲۸	۱۲۹۰	۶۶/۵۳
مجدد		۱۶۱	۴۳/۹۹	۱۳۳	۳۶/۷۲	۱۵۲	۳۷/۱۶	۱۰۴	۲۴/۸۸	۱۰۹	۲۶/۵۲	۶۴۹	۳۳/۴۷
جمع		۳۶۶	۱۰۰	۳۴۵	۱۰۰	۴۰۹	۱۰۰	۴۱۸	۱۰۰	۴۱۱	۱۰۰	۱۹۳۹	۱۰۰

رسیده‌اند. در سال ۱۳۶۸ درصد کتابهای چاپ اول و چاپ مجدد حدود ۱۳ درصد اختلاف داشته‌اند و این اختلاف در سالهای بعد تغییر یافته و بیشتر شده است، مثلاً در سال ۱۷۱ این اختلاف به حدود ۵۰ درصد رسیده است.

جدول ۴. توزیع فراوانی کلیه کتابهای منتشر شده پزشکی در فاصله سالهای ۶۸ تا ۷۲ برحسب محل انتشار و نوع ناشر

جمع		غیر دانشگاهی		دانشگاهی		نوع ناشر
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	محل انتشار
۸۸/۲۹	۱۷۱۲	۹۰/۰۸	۱۴۸۹	۷۷/۹۷	۲۲۳	تهران
۱۱/۷۱	۲۲۷	۹/۹۲	۱۶۴	۲۲/۰۳	۶۳	سایر شهرها
۱۰۰	۱۹۳۹	۱۰۰	۱۶۵۳	۱۰۰	۲۸۶	جمع
۱۰۰		۸۵/۲۵		۱۴/۷۵		درصد

جدول ۴ بیانگر آن است که ناشران مستقر در تهران در زمینه نشر کتابهای پزشکی حدود ۷/۵ برابر ناشران مستقر در شهرستانها فعالیت داشته‌اند. فعالیت ناشران غیردانشگاهی در تهران بیش از ۹ برابر همکارانشان در سایر شهرهاست. ناشران غیردانشگاهی حدود ۶ برابر ناشران دانشگاهی کتاب تولید کرده‌اند.

جدول ۵ بیانگر این مطلب است که بیشترین کتابها توسط دانشگاه علوم پزشکی تهران انتشار یافته است و کمترین آنها توسط دانشگاه آزاد (واحد پزشکی تهران). بیشترین تعداد عناوین توسط ناشران مستقر در تهران در سال ۱۳۷۰ و کمترین تعداد در سال ۱۳۷۲ (حدود ۱۵ درصد کمتر از سال ۷۰) منتشر شده است. دانشگاه علوم پزشکی تهران در زمینه انتشار کتاب در طی زمان روند نزولی داشته و انتشارات خود را از حدود ۳۷ درصد در سال ۶۸ به حدود ۶ درصد در سال ۷۲ کاهش داده است. دانشگاه علوم پزشکی ایران به جز سال ۱۳۷۰، بقیه سالها انتشاراتش دارای روند صعودی بوده و از حدود ۱۳ درصد در سال ۶۸ به حدود ۳۹ درصد در سال ۷۲ افزایش یافته است.

دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی به رغم افزایش تولید کتاب در سالهای ۶۹ و ۷۰، در سالهای ۷۱ و ۷۲ کاهش انتشارات را نشان می‌دهد، به طوری که از حدود ۳۵/۵ درصد در سال ۷۰ به حدود ۹/۷ درصد در سال ۷۲ کاهش یافته است.

جدول ۵. توزیع فراوانی کتابهای منتشر شده پزشکی توسط ناشران دانشگاهی مستقر در تهران برحسب سال انتشار و دانشگاه محل انتشار

سال انتشار	علوم پزشکی تهران		علوم پزشکی تبریز		علوم پزشکی مشهد		علوم پزشکی اصفهان		علوم پزشکی شیراز		علوم پزشکی اهواز		جمع
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۱۳۶۸	۱۰	۳۶/۳۶	۳	۱۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۰	۰/۰۰	۱۳
۱۳۶۹	۹	۱۸/۳۶	۳	۶/۰۰	۳	۶/۰۰	۳	۶/۰۰	۳	۶/۰۰	۳	۶/۰۰	۲۴
۱۳۷۰	۱۱	۲۲/۴۴	۱۱	۲۲/۴۴	۱۱	۲۲/۴۴	۱۱	۲۲/۴۴	۱۱	۲۲/۴۴	۱۱	۲۲/۴۴	۵۵
۱۳۷۱	۸	۱۶/۳۲	۴	۸/۱۶	۴	۸/۱۶	۴	۸/۱۶	۴	۸/۱۶	۴	۸/۱۶	۲۴
۱۳۷۲	۳	۶/۱۲	۳	۶/۱۲	۳	۶/۱۲	۳	۶/۱۲	۳	۶/۱۲	۳	۶/۱۲	۱۵
جمع	۴۹	۱۰۰	۲۳	۱۰۰	۳۱	۱۰۰	۳۱	۱۰۰	۳۱	۱۰۰	۳۱	۱۰۰	۱۰۰
درصد	۲۲/۵۸		۱۰/۶۰		۱۶/۲۸		۱۶/۲۸		۱۶/۲۸		۱۶/۲۸		

واحد پزشکی دانشگاه آزاد از سال ۶۸ تا سال ۷۱ انتشاراتش دارای روند صعودی بوده است. این دانشکده نیمی از انتشارات خود را در سال ۷۱ منتشر نموده ولی در سال ۷۲ انتشاراتش کاهش یافته و به حدود ۱۴ درصد رسیده است^۱.

با توجه به جدول ۶ ملاحظه می‌شود که در تمامی سالهای مورد بررسی، بیشترین تعداد کتابها در تیراژ ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ منتشر شده‌اند و تعداد کتابها در تیراژهای بالای ۶۰۰۰ کمتر از سایر تیراژها است^۲.

جدول ۷ حاکی از آن است که بیشترین تعداد کتابها یعنی کمتر از $\frac{1}{3}$ کل کتابها، در تیراژ ۲ تا ۳ هزار منتشر شده‌اند و کتابهایی که در تیراژ ۴ تا ۵ هزار انتشار یافته‌اند به نسبت کل کتابها از نظر تعداد در مرتبه دوم هستند^۳.

از ملاحظه ردیفهای آخر جدول درمی‌یابیم که کتابهایی که در تیراژهای بالای ۸۰۰۰ نسخه انتشار یافته‌اند، اکثراً در زمینه‌های عمومی هستند. به طور کلی ۸۰ کتاب دارای تیراژ بیش از ۸۰۰۰ نسخه بوده‌اند که ۵۷ مورد آن (۷۱/۲۵ درصد) کتاب عمومی هستند و درصد کتب در زمینه‌های موضوعی علوم پایه و بالینی با این تیراژ تقریباً یکسان است. به طور کلی می‌توان گفت که $\frac{1}{10}$ کتابها در تیراژ بالای ۵۰۰۰ نسخه منتشر شده‌اند.

۱. عنوان کتاب در طی سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ توسط دانشگاه تربیت مدرس، تربیت معلم و پیام نور در زمینه پزشکی منتشر شده که در جدول شماره ۶ محاسبه نشده، با اینهمه، در کل عناوین منتشر شده توسط ناشران دانشگاهی جدول شماره ۴ منظور گردیده است.

۲. تعداد کتابهای پزشکی منتشر شده در سال ۱۳۷۰ برابر ۴۰۹ عنوان است و به دلیل اینکه تعداد ۱۰۳ کتاب در این سال فاقد اطلاعات در مورد تیراژ بودند، لذا فقط ۳۰۶ کتاب دارای اطلاعات تیراژ در جدول قرار گرفته‌اند.

۳. تیراژ ۱۰۳ عنوان کتاب در سال ۱۳۷۱ مشخص نبود.

جدول ۶: توزیع فراوانی کلیه کتابهای منتشر شده پژوهشی برحسب تیراژ و سال انتشار

جمع	۱۳۷۲		۱۳۷۱		۱۳۷۰		۱۳۶۹		۱۳۶۸		سال انتشار تیراژ نسخه ۱۰۰۰-۲۰۰۰ ۲۰۰۰-۳۰۰۰ ۳۰۰۰-۴۰۰۰ ۴۰۰۰-۵۰۰۰ ۵۰۰۰-۶۰۰۰ ۶۰۰۰-۷۰۰۰ ۷۰۰۰-۸۰۰۰ ۸۰۰۰-۹۰۰۰ ۹۰۰۰-۱۰۰۰۰ ۱۰۰۰۰-۱۱۰۰۰ ۱۱۰۰۰-۲۰۰۰۰ ۲۰۰۰۰-۳۰۰۰۰ جمع
	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	
۱۲/۲۰	۲۲۴	۱۰/۴۶	۴۳	۸/۱۳	۳۴	۱۵/۳۵	۴۷	۱۵/۵۲	۵۲	۱۳/۱۱	۴۸
۳۸/۱۳	۷۰۰	۴۰/۸۸	۱۶۸	۳۷/۳۲	۱۵۶	۳۵/۲۹	۱۰۸	۴۲/۳۹	۱۴۲	۳۴/۴۳	۱۲۶
۱۵/۰۳	۲۷۶	۱۰/۹۵	۴۵	۱۷/۲۳	۷۲	۱۶/۶۷	۵۱	۱۲/۲۴	۴۱	۱۸/۳۰	۶۷
۲۴/۶۱	۴۵۲	۳۰/۱۴	۱۲۶	۳۰/۳۸	۱۲۷	۲۱/۹۰	۶۷	۱۸/۲۱	۶۱	۱۹/۴۰	۷۱
۳/۸۷	۷۱	۳/۶۵	۱۵	۲/۶۳	۱۱	۴/۲۵	۱۳	۲/۹۹	۱۰	۶/۰۱	۲۲
۱/۰۹	۲۰	۰/۴۹	۲	۰/۲۴	۱	۰/۳۳	۱	۲/۳۹	۸	۲/۱۸	۸
۰/۷۱	۱۳	۰/۴۹	۲	۱/۱۹	۵	۰/۶۶	۲	۰/۵۹	۲	۰/۵۵	۲
۰/۲۱	۴	-	-	-	-	۰/۳۳	۱	-	-	۰/۸۲	۳
۲/۳۲	۴۳	۱/۲۲	۵	۰/۹۶	۴	۳/۵۹	۱۱	۳/۲۸	۱۱	۳/۲۸	۱۲
۰/۳۸	۷	۰/۲۴	۱	۰/۲۴	۱	۰/۶۶	۲	-	-	۰/۸۲	۳
۱/۰۹	۲۰	۰/۷۳	۳	۱/۴۴	۶	۰/۹۸	۳	۱/۷۹	۶	۰/۵۵	۲
۰/۳۳	۶	۰/۲۴	۱	۰/۲۴	۱	-	-	۰/۶۰	۲	۰/۵۵	۲
۱۰۰	۱۸۳۶	۱۰۰	۴۱۱	۱۰۰	۴۱۸	۱۰۰	۳۰۶	۱۰۰	۳۳۵	۱۰۰	۳۶۶

با توجه به جدول ۸ مشاهده می شود که بیشترین تعداد کتابها قیمتشان بین ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ ریال بوده است. یعنی تقریباً ۴۱ درصد کتابها این گونه قیمت گذاری شده اند. در سال ۱۳۶۸ تقریباً ۶۰ درصد کتابها با این بهاء منتشر شده اند و در این سال، به جز یک کتاب با قیمت ۶۷۵۰ ریال، کتاب دیگری بالای قیمت ۵۵۰۰ ریال منتشر نشده است و این در حالی است که در سالهای بعد تعداد کتابهایی که بالای قیمت ۵۵۰۰ ریال منتشر شده اند به تدریج افزایش یافته است؛ به طوری که درصد کتب بیش از ۵۵۰۰ ریال در سال ۶۸ از یک کتاب (۲۷/۰ درصد) به حدود ۷ درصد در سال ۷۱ و پس از آن به حدود ۱۲ درصد در سال ۷۲ رسیده است.

جدول ۷. توزیع فراوانی کتابهای منتشر شده پزشکی در طی سالهای ۷۲-۱۳۶۸

برحسب تیراژ و زمینه موضوعی

جمع		عمومی		بالینی		پایه		زمینه موضوعی
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	تیراژ نسخه
۱۲/۲۰	۲۲۴	۸/۳۶	۴۵	۱۴/۹۳	۱۳۶	۱۱/۱۱	۴۳	۱۰۰۰-۲۰۰۰
۳۸/۱۳	۷۰۰	۳۰/۱۱	۱۶۲	۴۲/۰۴	۳۸۳	۴۰/۰۵	۱۵۵	۲۰۰۰-۳۰۰۰
۱۵/۰۳	۲۷۶	۱۳/۳۸	۷۲	۱۵/۹۳	۱۴۵	۱۵/۲۵	۵۹	۳۰۰۰-۴۰۰۰
۲۴/۶۲	۴۵۲	۲۶/۷۷	۱۴۴	۲۳/۶۰	۲۱۵	۲۴/۰۳	۹۳	۴۰۰۰-۵۰۰۰
۳/۸۷	۷۱	۶/۳۲	۳۴	۱/۸۷	۱۷	۵/۱۷	۲۰	۵۰۰۰-۶۰۰۰
۱/۰۹	۲۰	۲/۹۸	۱۶	۰/۲۲	۲	۰/۵۲	۲	۶۰۰۰-۷۰۰۰
۰/۷۱	۱۳	۱/۴۹	۸	۰/۲۲	۲	۰/۷۷	۳	۷۰۰۰-۸۰۰۰
۰/۲۲	۴	۰/۷۴	۴	-	-	-	-	۸۰۰۰-۹۰۰۰
۲/۳۴	۴۳	۵/۰۲	۲۷	۱/۰۹	۱۰	۱/۵۵	۶	۹۰۰۰-۱۰۰۰۰
۰/۳۸	۷	۰/۹۲	۵	-	-	۰/۵۲	۲	۱۰۰۰۰-۱۱۰۰۰
۱/۰۹	۲۰	۲/۷۹	۱۵	۰/۱۰	۱	۱/۰۳	۴	۱۱۰۰۰-۲۰۰۰۰
۰/۳۲	۶	۱/۱۲	۶	-	-	-	-	۲۰۰۰۰-۳۰۰۰۰
۱۰۰	۱۸۳۶ ^۱	۱۰۰	۵۳۸	۱۰۰	۹۱۱	۱۰۰	۳۸۷	جمع

جدول ۸. توزیع فراوانی کلیه کتابهای منتشر شده پزشکی برحسب بهاء و سال

جمع درصد	۱۳۷۲		۱۳۷۱		۱۳۷۰		۱۳۶۹		۱۳۶۸		سال انتشار بهاء (ریال) ۵۰۰-۱۰۰۰ ۱۰۰۰-۱۵۰۰ ۱۵۰۰-۲۵۰۰ ۲۵۰۰-۳۵۰۰ ۳۵۰۰-۴۵۰۰ ۴۵۰۰-۵۵۰۰ ۵۵۰۰-۶۵۰۰ ۶۵۰۰-۷۵۰۰ ۷۵۰۰-۸۵۰۰ ۸۵۰۰-۹۵۰۰ ۹۵۰۰-۱۰۵۰۰ ۱۰۵۰۰-۱۵۰۰۰ ۱۵۰۰۰-۲۵۰۰۰
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۶/۷۶	۱۳۱	-	۲	۰/۴۸	۲	۹/۰۵	۳۷	۱۷/۳۱	۵۸	۹/۲۹	۳۴
۴۰/۷۴	۷۹۰	۲۴/۵۷	۱۰۱	۳۷/۳۳	۱۵۶	۳۸/۶۳	۱۵۸	۴۶/۸۷	۱۵۷	۵۹/۵۶	۲۱۸
۲۴/۷۶	۴۸۰	۲۸/۴۷	۱۱۷	۲۶/۵۶	۱۱۱	۲۸/۶۱	۱۱۷	۱۸/۸۱	۶۳	۱۹/۶۷	۷۲
۱۴/۴۴	۲۸۰	۲۲/۱۴	۹۱	۱۴/۵۹	۶۱	۱۴/۹۱	۶۱	۱۰/۱۵	۳۴	۹/۰۲	۳۳
۵/۸۸	۱۱۴	۸/۲۷	۳۴	۸/۱۳	۳۴	۴/۶۵	۱۹	۶/۲۷	۲۱	۱/۶۴	۶
۲/۷۳	۵۳	۴/۳۸	۱۸	۵/۷۴	۲۴	۲/۲۰	۹	-	-	۰/۵۵	۲
۲/۳۷	۴۶	۴/۸۷	۲۰	۴/۵۵	۱۹	۱/۷۱	۷	-	-	-	-
۰/۸۸	۱۷	۲/۶۸	۱۱	۰/۹۶	۴	۰/۲۴	۱	-	-	۰/۲۷	۱
۰/۵۲	۱۰	۱/۴۶	۶	۰/۴۸	۲	-	-	۰/۵۹	۲	-	-
۰/۴۱	۸	۱/۲۲	۵	۰/۷۲	۳	-	-	-	-	-	-
۰/۲۵	۵	۰/۹۷	۴	۰/۲۳	۱	-	-	-	-	-	-
۰/۲۱	۴	۰/۷۳	۳	۰/۲۳	۱	-	-	-	-	-	-
۰/۰۵	۱	۰/۳۴	۱	-	-	-	-	-	-	-	-
۱۰۰	۱۹۲۹	۱۰۰	۴۱۱	۱۰۰	۴۱۸	۱۰۰	۴۰۹	۱۰۰	۳۳۵	۱۰۰	۳۶۶

جدول ۹. شاخصهای آماری برای تیراژ کتابهای پزشکی منتشر شده تحت بررسی

سال	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲
میانگین	۳۷۷۳	۳۶۴۳	۳۵۷۵	۳۶۷۳	۳۶۳۸
انحراف معیار	۲۵۷۱/۳	۲۸۵۶/۰۶	۲۱۴۲/۹۸	۲۲۱۹/۲	۲۳۷۱/۹۲

همان طوریکه در جدول ۹ ملاحظه می‌شود، تیراژ در طی پنجساله ۱۳۶۸ - ۱۳۷۲ تقریباً یکنواخت بوده و تغییرات چندانی نکرده و تعداد آن بین ۳۵۷۵ تا ۳۷۷۳ بوده است.

جدول ۱۰ بیانگر آن است که میانگین قیمت کتابها در این پنج سال دارای روند صعودی بوده و از ۱۵۹۰ ریال در سال ۱۳۶۸ به ۳۰۳۵ ریال در سال ۱۳۷۲ افزایش یافته است، یعنی تقریباً دو برابر شده است. همچنین مقایسه انحراف معیارها نشان می‌دهد که قیمت کتابها در سال ۱۳۶۸ در قیاس با سال ۱۳۷۲ از مشابهت و همسانی بیشتری برخوردار بوده است. در سال ۱۳۷۲ ناهمگونی قیمت کتابها بیش از چهار سال دیگر است.

جدول ۱۰. شاخصهای آماری برای کتابهای پزشکی منتشر شده تحت بررسی

سال	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰	۱۳۷۱	۱۳۷۲
میانگین	۱۵۹۰	۱۶۹۰	۱۹۸۰	۲۵۴۰	۳۰۳۵
انحراف معیار	۷۶۵/۱۷	۱۰۰۴/۰۶	۱۱۰۷/۴۳	۱۶۸۰/۶۷	۲۱۹۹/۳

نتیجه‌گیری

از یافته‌های پژوهش حاضر، در زمینه کتابهای پزشکی که در طی پنجساله ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۲ در ایران به زبان فارسی منتشر شده است، چنین بر می‌آید که:

- تولید کتابهای پزشکی (۱۹۳۹ عنوان)، با توجه به تعداد کتابهای چاپ مجدد (۴۹ عنوان) و کتابهای ترجمه‌ای (۱۱۵۴ عنوان) و با توجه به اینکه سهم کتابهای تولید شده در علوم پزشکی فقط ۵/۳ درصد کل کتابهای منتشر شده در تمامی رشته‌ها در ایران است، درخور توجه نیست.

- کتابهای پزشکی تولید شده ترجمه‌ای تقریباً ۱/۵ برابر کتابهای تألیفی است.

- کتابهای ترجمه‌ای در طی این مدت روند رو به رشد داشته و از ۱۸/۰۳ درصد در سال ۶۸

به ۲۲/۷۹ درصد در سال ۷۲ افزایش یافته است.

- کتابهای تألیفی از ۲۰/۱۲ درصد در سال ۶۸ به ۱۸/۸۵ درصد در سال ۷۲ کاهش یافته است.

- کتابهای چاپ اول دو برابر کتابهایی هستند که به چاپ مجدد رسیده‌اند.

- کتابهای تولید شده چاپ اول در سال ۶۸ (۵۶/۰۱ درصد) تا سال ۷۲ (۷۳/۴۸ درصد)، روند رو به رشد داشته است.

- کتابهای چاپ مجدد در سال ۶۸ (۴۳/۹۹ درصد) تا سال ۷۲ (۲۶/۵۲ درصد)، سیر نزولی داشته است.

- فعالیت ناشران دانشگاهی کاهش یافته و کتابهای تولید شده توسط این ناشران در سال ۷۲ تقریباً نصف کتابهای منتشر شده توسط آنان در سال ۶۸ است.

- ناشران غیردانشگاهی تقریباً ۶ برابر ناشران دانشگاهی در تولید کتابهای علوم پزشکی نقش دارند.

- توزیع جغرافیایی انتشارات در کشور نامتعادل بوده و ناشران تهرانی ۷/۵ برابر ناشران شهرستانی کتاب تولید کرده‌اند.

- ناشران دانشگاهی در تهران بیش از ۳/۵ برابر ناشران دانشگاهی در سایر شهرها کتاب تولید کرده‌اند.

- ناشران غیردانشگاهی در تهران بیش از ۹ برابر ناشران غیردانشگاهی در سایر شهرها، در تولید کتاب نقش داشته‌اند.

- میانگین قیمت کتابها در هر سال نسبت به سال قبل دارای افزایش بوده و از ۱۵۹۰ ریال در سال ۶۸ به ۳۰۳۵ ریال در سال ۷۲ افزایش یافته است.

- میانگین تیراژ در طی این مدت تقریباً یکنواخت بوده و تعداد آن بین ۳۵۷۵ تا ۳۷۷۳ نسخه در نوسان بوده است.

- در تولید کتاب در زمینه‌های موضوعی از روند منظمی پیروی نشده است. حدود نیمی از کتابها در زمینه علوم بالینی (۴۹/۳۰ درصد)، و بقیه در زمینه‌های علوم پایه (۲۱/۴۰ درصد) و عمومی (۲۹/۳۰ درصد) تولید شده است.

پیشنهادات

الف. بر اساس یافته‌های پژوهش

بر اساس آمار و ارقام ارائه شده در بخش نتیجه‌گیری و یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود:

- ارتقاء کیفی و کمی تولید کتابهای علوم پزشکی با توجه به نقش کتابهای علمی به عنوان

یکی از شاخصهای توسعه یافتگی هر کشور.

- ترغیب دست‌اندرکاران نشر، در تولید هر چه بیشتر کتابهای تألیفی.
- اتخاذ تدابیر لازم، جهت افزایش و گسترش فعالیتهای ناشران دانشگاهی.
- متعادل نمودن توزیع جغرافیایی انتشارات در کشور.
- انتشار کتابهای ارزان قیمت و کاهش هزینه‌های مربوط به تولید کتاب.
- اتخاذ تدابیر لازم، جهت بالا بردن میانگین تیراژ.
- ایجاد هماهنگی در تولید کتاب در تمامی زمینه‌های موضوعی.

ب. برای تحقیقات آینده

- با توجه به اهمیت آمار در برنامه‌ریزیهای توسعه، پیشنهاد می‌شود نظیر پژوهش حاضر در سایر علوم نیز انجام پذیرد.
- می‌توان نظیر این پژوهش را در پایان برنامه پنجم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور انجام داد و نتایج حاصل را مقایسه نمود.
- پیشنهاد می‌شود بحران صنعت نشر در ایران، از زوایای مختلف، از دید ناشران، مؤلفان، مترجمان و سایر دست‌اندرکاران این صنعت مورد بررسی قرار گیرد. ■

مآخذ:

۱. خلاصه برنامه پنجم اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی - بخش اطلاع‌رسانی (۱۳۶۸ - ۱۳۷۲).
۲. گزارش ملی تحقیقات سال ۱۳۷۱. تهران: وزارت فرهنگ و آموزش عالی، شورای پژوهشهای علمی کشور، ۱۳۷۲.
3. Dessauer, John P. *Book Publishing: What It Is, What It Does*. New York: R. R. Bowker 1977.
4. Hassan, Abubakr. *Studies on Books and Reading: Promoting Book Strategies in Asia and the Pacific*. Unesco, 1980.
5. *Health Sciences and Services: A Guide to Information Sources*. Detroit: Gale Research co. 1979.
6. *Statistical Yearbook*. Unesco, 1993.
7. *An International Survey of Book Production in The Last Decades*. Unesco, 1982.